

Democratie en modernisatie : noodzaak of keuze ?

door Liesbet HOOGHE

Aangesteld navorser Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

Michael Gorbachov heeft zichzelf en zijn land beloofd dat hij de Sovjetunie zou optillen tot het niveau van de hoogst ontwikkelde landen. Hij moet daarvoor het starre, logge en met privileges beladen bestuursstelsel moderniseren. Het stelsel moet souplesse verwerven om de hoge verwachtingen van moderne burgers te kunnen opvangen. Gorbachov kondigde al verrijkende maatregelen af. Die passen telkens vrijwel hetzelfde principe toe in de economie, de administratie, de cultuur en de politiek : het initiatiefrecht en de verantwoordelijkheid moet zo ver mogelijk doorschuiven naar de basis. Perestrojka staat voor het economisch-administratieve part van de hervormingen ; glasnost was de naam voor het cultureel-politieke luik. Was. Want stilaan maar zeker is de roep naar glasnost gaan samenvallen met de eisen voor een echte politieke democratie.

De recente hervormingen in de Sovjetunie en andere "Oostblok"-landen hebben de discussie over de band tussen modernisatie en democratie nieuw leven ingeblazen. De gebeurtenissen schijnen het "westerse model van ontwikkeling" gelijk te geven : een land dat uitgroeit tot een welvarende moderne maatschappij, ontwikkelt structuren voor economische vrijheid en politieke vrijheid zij aan zij. Kortom, het wordt een politieke democratie met een vrije markteconomie.

Dit artikel wil nagaan of modernisatie inderdaad regimes ertoe aanzet om democratischer te worden. Zijn er met andere woorden goede redenen om te hopen dat deze moderniserende wereld straks meer democratieën zal tellen ?

I. Definities

Volgens Peter Flora ¹ bedoelt men met modernisering (of modernisatie) eerst en vooral het grote historische transformatieproces in West-Europa, dat met de industriële revolutie in Engeland tussen 1760 en 1830 en met de politieke Franse revolutie van 1789 en 1794 werd ingezet en dat nu de hele wereld omvat.

Wat was er zo speciaal aan deze 18de-19de eeuwse revoluties ? Zij forceerden een breuk in de geschiedenis en vooral in de interpretatie van de geschiedenis, stelt Flora. Het lijkt alsof er voordien geen groei in de maatschappij zat. De voor de hand liggende manier om zo een niet-groeiende maatschappij te beschrijven is de cyclische voorstelling. De geschiedenis is een aaneenschakeling van in essentie gelijke cycli. Binnen elke cyclus doorloopt de maatschappij een zekere evolutie : de maatschappelijke koek wordt, afhankelijk van het moment, anders verdeeld. De koek zelf blijft evenwel cyclus na cyclus even groot.

(1) P. FLORA, *Modernisierungsforschung. Zur empirischen Analyse der Gesellschaftlichen Entwicklung*. Opladen, 1974, blz. 13-14.

Aan de andere kant van de breuk staan de industriële en politieke evoluties van de laatste eeuwen. Zij lijken de mensheid op een fundamenteel ander spoor gezet te hebben. Er is nu wél groei: snelle demografische groei, ontwikkeling van een surplus-economie enz. En die groei lijkt zich overal voor te doen. In die optiek begrijpt men de "moderne geschiedenis" daarom als een geheel van gelijkaardige groeiprocessen. In heel algemene termen kan men het zo omschrijven: het maatschappelijke systeem verwerft steeds meer capaciteiten om zich aan te passen en om zichzelf te besturen. Tegenover de cyclische voorstelling is men dan het begrip modernisatie gaan stellen. De koek wordt niet alleen naargelang het moment anders verdeeld; wat belangrijker is: hij groeit.

Met dit groei-aspect ligt de ene grondidee van de modernisatiestudies vast. Het andere basisconcept is de breuk in de geschiedenis: de moderne maatschappij breekt fundamenteel en structureel met de voor-moderne samenleving. Wat volgt moet men vanuit deze gegevens bekijken.

Het concept modernisatie is dus zonder twijfel gegroeid uit de westerse, meerbepaald Westeuropese geschiedenis. De eerste grote 19de en vroeg-20ste eeuwse theoretici van modernisatie (Marx, Weber,...) spraken over het unieke karakter van de westerse maatschappij en beschaving². Modernisatie werd gelijkgeschakeld met de evolutie in westerse maatschappijen; niet-westerse maatschappijen werden als traditioneel bestempeld. Tussen die twee maatschappijvormen gaapte er een diepe kloof.

De jongere denkers uit de naoorlogse sociale wetenschappen nemen twee elementen van de oude theoretici over. Ook voor hen staat modernisatie gelijk met de Westers-Europese evolutie. Ook zij zetten moderne (westerse) maatschappijen af tegen traditionele maatschappijen. Maar, en daar verschillen zij grondig met hun voorgangers, bij hen valt het idee van de uniciteit van de Europese modernisatie weg. Modernisatie – de Europese economische, culturele en politieke evolutie dus – zou het uiteindelijk model voor alle maatschappijen zijn. Naarmate de industrialisatie toeneemt en een wereldwijd fenomeen wordt, zouden vele exotische institutionele structuren en waardensystemen niet langer leefbaar zijn. In de limiet zouden alle maatschappijen de westerse vorm overnemen³.

Laten we de discussie tot zover samenvatten. Het begrip modernisatie kan voor twee zaken staan. Het wordt ten eerste gebruikt om bepaalde dimensies en aspecten van het ontwikkelingsproces ("groeiproces") te abstraheren. Zo beschouwd is het een samenvatting van politieke en economische ontwikkeling, van sociale en psychische ontworteling. Het is de opdracht van modernisatie-modellen om de verschillende ladingen die de vlag modernisatie dekt, uit elkaar te halen en onderlinge verbanden aan te tonen, meerbepaald tussen economische ontwikkeling enerzijds en niet-economische ontwikkelingen anderzijds. Er zijn m.a.w. verschillende dimensies in het modernisatieproces. Modernisatie wordt ten tweede vaak aangewend als een algemene term voor "amerikanisering" of "verwestering". Het is ook de opdracht van modernisatie-modellen om na te gaan of die

(2) Al gebruikten ze niet de term modernisatie.

(3) S.N. EISENSTADT, Introduction: historical traditions modernization and development. In: S.N. EISENSTADT (ed.), *Patterns of Modernity. Volume I: the West*. Londen, 1987, blz. 4.

gelijkschakeling wel wetenschappelijk verantwoord is, m.n. of niet-westerse maatschappijen hun economische ontwikkeling noodzakelijk langs westerse kapitalistische paden doorlopen en, belangrijker nog, of ze daarom onvermijdelijk de westerse beschaving (inclusief politieke democratie) zullen overnemen.

Dit artikel pikt uit deze zware korf van onderzoeksvragen één onderwerp: de band tussen modernisatie en politieke democratie. Modernisatie is de onafhankelijke variabele, politieke democratie de afhankelijke variabele. Al de andere vragen worden voorlopig tussen haakjes geplaatst. Maar dat neemt niet weg dat toch eerst en vooral het begrip modernisatie dient geconcretiseerd en vervolgens gedefinieerd te worden.

Het begrip modernisatie heeft verschillende dimensies: economisch, sociaal-cultureel en politiek. Bij modernisatie denkt men aan volgende economische evoluties: de arbeidsmarkt wordt gespecialiseerd, de landbouw schakelt over van het pure overleven naar de productie van granen, melk en vlees voor de markt, de markten worden nationaal en heel snel ook internationaal, steeds minder mensen werken in de primaire sector en steeds meer in de secundaire en later tertiaire sector, de overheid neemt een groeiend aandeel in de economie voor haar rekening. In de sociale dimensie van modernisatie staat men tegenover volgende fenomenen: het opleidingsniveau stijgt, de professionalisering neemt toe, mensen worden sociaal en geografisch mobieler, de verstedelijking verdringt het plattelandsleven, mensen gaan kosmopolitisch leven, seculiere rationele normen verdringen mythologische of religieuze normen, de maatschappij wordt bureaucratisch, het kerngezin gaat de grote familie vervangen, er komt méér en meer precieze informatie vrij voor heel de bevolking. Op het politieke vlak verbindt men modernisatie met processen zoals: mensen ontwikkelen een nationale identiteit, ze vragen en krijgen meer politieke participatie, ze organiseren zich om hun groepsbelangen te kunnen uiten en verdedigen.

De Nederlandse economische socioloog Erik Hans Bax resumeert dit idee van modernisatie in drie elementen ⁴:

- Centraal staat de transformatie van de economie. De motor daarvan is de doelgerichte ontwikkeling van wetenschap en technologie.
- Die transformatie gaat samen met andere veranderingsprocessen in de economie, de socio-culturele wereld, de politiek en de attitudes.
- Al deze processen zijn interdependent: ze zijn met elkaar verbonden en ze beïnvloeden elkaar.

Modernisatie betekent dat de technologie, i.e. het set van instrumenten waarmee de mens zijn omgeving onder controle wil brengen, op brede algemeen-maatschappelijke schaal en in een institutioneel kader doelgericht wordt ingezet om de productiviteit te bevorderen, dus om economische groei te realiseren. Bax' definitie luidt dan ook: modernisatie is "the process of interdependent changes in the social, cultural, political and attitudinal domains of society rooted in the trans-

(4) E.H. BAX, *Modernization and cleavage in Dutch society. A study of long term economic and social change*. Groningen, (Doctoraal proefschrift, economische wetenschappen, 1988), 252 blz.

formation of its economy induced by the purposive development of technology" ⁵. Deze definitie lijkt precies genoeg opdat ze verder als leidraad zou dienen. Ze geeft een ereplaats aan het centrale element van het modernisatiegebeuren: de notie van groei. Ze suggereert ook discontinuïteit, een breuk met een vroegere samenleving, structurele veranderingen. Bovendien somt ze rudimentair de verschillende dimensies op uit het modernisatieproces. Over één zaak spreekt ze zich niet uit: of modernisatie al dan niet noodzakelijk het westerse democratische patroon moet volgen. Dat westerse model overheerst de modelvorming rond modernisatieprocessen. Het domineert ook het politieke taalgebruik, zoals bijvoorbeeld uit de commentaren over de economische en politieke veranderingen in China en de Sovjet-unie blijkt.

Maar wat bedoelt men precies met politieke democratie? Laten we het voorlopig bij een werkdefinitie houden: als we spreken over politieke democratie, bedoelen we het politieke regime zoals zich dit bij voorrang in West-Europa en in Noord-Amerika heeft ontwikkeld. Het heeft bepaalde karakteristieken zoals een constitutioneel vastgelegde scheiding der drie machten (met voóral een onafhankelijke juridische macht), liberale vrijheden (vooral vrijheid van vereniging en van pers), een door alle burgers in vrije verkiezingen verkozen parlement, een meerpartijensysteem en een systeem van wisselende regeringsmeerderheden. Waarom deze ad hoc oplossing? Er is vooreerst weinig eensgezindheid over een neutraal operationaliseerbare definitie. Ten tweede is het op dit moment allicht niet slecht om een westersgezinde bepaling aan te houden. In de discussie over de band tussen modernisatie en politieke democratie gaat het namelijk impliciet of expliciet om de vraag of de moderniserende landen al dan niet het westerse model – het westerse democratische regime inbegrepen – zullen overnemen.

Hiermee zijn de belangrijke elementen in de discussie voorgesteld. De centrale vraagstelling kan men als volgt preciseren. Wat kunnen recente modernisatie-analyses aanbrengen op de volgende heel concrete vraag: zullen er in de nabije toekomst meer of minder politieke democratieën zijn?

II. Modernisatie: het westerse model

Het moderniseringsproces begon in West-Europa en Noord-Amerika. Het heeft daar zonder twijfel politieke democratieën stevig helpen inplanten. Nadien is het moderniseringsproces zich ook aan niet-westerse beschavingen gaan opdringen. Mag men er hetzelfde resultaat verwachten? De wetenschappers zijn hierover verdeeld. Als eerste stap op weg naar een antwoord worden de kenmerken van het westerse moderniseringsproces nader bekeken.

Westerse modernisering heeft, naast de economische dimensie, verschillende niet-economische dimensies ⁶. Aan de ene kant zijn er sociale processen. Die gaan samen met revolutionaire economische ontwikkelingen. Vanaf de 16de eeuw kwam Europa geleidelijk los van een economie die alleen maar op overleven was ingesteld. Europa leerde méér produceren dan strikt noodzakelijk was. En zo werd economische groei of ontwikkeling mogelijk. Groei was ook het kernbegrip

(5) *Ibidem*, blz. 29.

(6) S.N. EISENSTADT, *a.w.*, blz. 5.

in Bax' definitie van modernisatie. Het geheel van sociale en culturele processen die deze economische ontwikkelingen begeleiden, wordt sociale modernisatie genoemd. Aan de andere kant staan politieke processen: het geheel van symbolische, ideologische en institutionele antwoorden die de samenleving geeft op die economische en sociale uitdagingen. Dit is politieke modernisatie.

A. *Sociale modernisatie*

Er zijn twee belangrijke concepten bij sociale modernisatie: sociale mobilisatie en sociale differentiatie. Sociale mobilisatie is het proces waarbij belangrijke clusters van oude sociale, economische en psychologische banden wegslijten of uit elkaar getrokken worden en waarbij de mensen gaan open staan voor nieuwe vormen van socialisatie en gedragingen⁷. Mensen worden ontworteld. Ze verhuizen van de ene kant van het land naar de andere kant, ze kiezen voor een andere job dan hun ouders, ze geven hun kinderen het best mogelijke onderwijs... Ze maken meer en meer gebruik van de massamedia en de moderne transportmiddelen.

Differentiatie is het tweede concept. Het gebeurt zowel op het niveau van het individu als op dat van het sociale systeem. Het individu moet meer en meer gespecialiseerde rollen vervullen en de rollen worden ook preciezer omschreven. Sociale systemen winnen meer en meer aan complexiteit⁸. Iedere functie wordt vervuld door een eigen reeks organisaties, instituties en structuren.

Sociale mobilisatie en differentiatie zijn twee zijden van eenzelfde sociaal proces. Sociale mobilisatie drukt uit dat er nieuwe vormen van communicatie tussen de mensen ontstaan; differentiatie legt de nadruk op nieuwe uittekeningen van de sociale rollen. Communicatie en sociale structuur moeten op elkaar inspelen. De moderne mens moet van de ene job naar de andere kunnen overschakelen, hij moet zonder al te grote problemen kunnen omgaan met mensen die andere sociale posities bekleden. Daarom moet hij vlot kunnen communiceren, op een formele, precieze en contextvrije manier⁹.

Dat heeft verrijkende gevolgen. Om zich in die geavanceerde economie te kunnen handhaven, om snel en efficiënt met anderen te kunnen omgaan, moet hij een gedegen opleiding gehad hebben. En bovendien moet hij met een zo ruim mogelijk publiek kunnen communiceren: zijn taal en opleiding moeten dus zo universeel mogelijk zijn. Cultuur wordt heel belangrijk in een moderne maatschappij.

De culturele moderniseringsprocessen zijn namelijk nauw verbonden met die sociale processen van mobilisatie en differentiëring. Het relevante concept is rationalisering, dat sinds Weber met moderne samenlevingen in verband gebracht wordt. De moderne mens gelooft niet meer in een magische en voorwetenschappelijke uitleg van de aard der dingen. Hij aanvaardt niet zomaar oorzakelijke verbanden tussen de fenomenen die hij krijgt voorgeschoteld; hij probeert die zelf aan te tonen. Hij denkt in termen van doeleinden en middelen, en gebruikt ge-

(7) K.W. DEUTSCH, Social mobilization and political development. In: *The American Political Science Review*, 1961, nr. 3, blz. 494.

(8) F.W. RIGGS, Development. In: G. SARTORI (ed.), *Social science concepts*. Londen, 1984, blz. 167, 168. Zie ook D. APTER, *The politics of modernization*. Chicago, 1965, 481 blz.

(9) E. GELLNER, *Culture, identity and politics*. Cambridge, 1986, blz. 15.

standaardiseerde methoden om voor die doeleinden de ideale middelen uit te kiezen ¹⁰.

Maar rationalisme betekent niet alleen dat een rationeel denkend mens zijn Logos gebruikt. Een rationeel denkend mens kan maar rationeel zijn omdat hij bepaalde waarden en normen aankleeft. Vier ervan komen regelmatig bij de auteurs terug: universaliteit, innovatie, gerichtheid op onderhandelingen, gelijkheid.

Volgens François Bourricaud delen de moderne maatschappijen dezelfde principiële houding: "universal reference" ¹¹. De moderne mens ervaart dat sommige principes universeel zijn en houdt er in zijn gedragingen rekening mee. Een voorbeeld. De kapitalistische markt stelt in zijn werking één principe centraal of universeel: de uitwisseling (exchange). En de markt wil dat principe over de hele wereld verspreiden. De internationale economie is essentieel op kapitalistische leest geschoeid; ook de communistische systemen houden zich eraan.

De moderne mens weet tegelijk dat zo een universeel principe in de dagdagelijkse werkelijkheid vaak veel verschijningsvormen aanneemt. Maar de limiet of het ideaal, de "universal reference", blijft. De moderne wetenschap moet die limiet dichterbij brengen. Vandaar ondermeer dat moderne samenlevingen onderwijs hoog schatten.

De tweede waarde die de rationele mens onderscheidt van de voor-moderne aardbewoner is dan ook: innovatie. De moderne samenleving is immers gestoeld op groei.

Een rationele mens gelooft dat elke mens belangen te verdedigen heeft in de innoverende samenleving. Zij gaan over de verdeling van rijkdom, status en macht – minder over absolute principes. Over belangen kan men onderhandelen. Een derde waarde in de moderne samenleving is de bereidheid tot onderhandelen, tot "do ut des" en tot wettelijk-formele regelingen.

De vierde waarde waarop de rationele samenleving steunt luidt: alle mensen zijn in principe gelijk. Individuen kunnen wel tijdelijk ongelijk zijn, omdat de enen rijk zijn of een bepaalde positie bekleden of die door inspanningen verworven hebben (achievement) en de andere niet. Ongelijkheid is dan probleem- of taak-specifiek. De ene student krijgt meer punten dan de andere, omdat hij zijn examen beter heeft afgelegd. Maar ongelijkheid mag niet permanent zijn en zeker niet erfelijk (ascription) van individu op individu, van groep tot groep.

Kortom, de moderne rationele mens hanteert een ander waardenpakket dan de mens uit de traditionele maatschappij. Fred W. Riggs drijft het onderscheid tussen het moderne en traditionele waardenpakket allicht wat te veel op de spits, maar de verschillen zijn wel duidelijk: SARUS-waarden – "increasing preference for such values as Specificity, Achievement, Rationality, Universalism and Secularism" – staan tegenover de DARPS-waarden – "increasing preference for such values as Diffuseness, Ascription, Ritualism, Particularism and Sacredness" ¹².

(10) E.B. HAAS, What is nationalism and why should we study it? In: *International Organization*, 1986, nr. 3, blz. 709-710.

(11) F. BOURRICAUD, Modernity, 'Universal Reference' and the process of modernization. In: S.N. EISENSTADT (ed.), *Patterns of modernity. Volume I: the West*. Londen, 1987, blz. 12-21.

(12) F.W. RIGGS, *a.w.*, blz. 171-172.

Wat is dan het beeld dat achterblijft van die moderne samenleving, gekenmerkt door sociale mobilisatie, sociale differentiatie en rationalisering? Een moderne Westerse samenleving is een industrialiserende maatschappij, die meer en meer wil produceren en steeds maar welvarender wil worden. Zo'n economisch systeem heeft mensen nodig die zonder omwegen bereikbaar zijn en in alle opzichten mobiel. Het heeft ook nood aan structuren voor individu, collectiviteit en samenleving die enger en vaster omlijnd – namelijk contextueel en taakgebonden – zijn. Mensen en structuren worden daar allebei autonomer door. Sommige auteurs spreken van de atomisering van de samenleving. In zo'n samenleving wordt communicatie meer dan ooit belangrijk. Maar de oude kanalen staan droog. De moderne mens moet er nieuwe graven. De moderne communicatiekanalen zullen noodzakelijk algemener van constructie zijn. Ze moeten namelijk naar zoveel mogelijk individuen leiden. Want alle mensen zijn gelijk; iedereen kan in principe met iedereen in contact komen. Daarom ook is het vervelend als de individuen teveel van elkaar verschillen, bijvoorbeeld omdat ze een andere taal spreken. Een moderne samenleving is er op uit om hinderlijke verschillen uit te vlakken, om met andere woorden een homogener cultuur te scheppen.

De verschillende kenmerken van economische, sociale en culturele moderniseringsprocessen werken dus op elkaar in. Ernest Gellner schetst met haarfijne trekken de mogelijke politieke problematiek die daaruit voortspuit:

“In such an environment, a man's culture, the idiom within which he was trained and within which he is effectively employable, is his most precious possession, his real entrance-card to full citizenship and human dignity, to social participation. The limits of his culture are the limits of his employability, his world, and his moral citizenship... So the culture... of which they were seldom properly aware, suddenly becomes perceptible and significant. The wrong and alien culture becomes menacing.... The age of nationalism is born”¹³.

B. Politieke modernisatie

Gellners citaat effent de weg voor een analyse van de kenmerken van de politieke modernisatie in de westerse wereld.

Participatie wordt beschouwd als het kernproces bij politieke modernisatie. Fred W. Riggs definieert het als “de toenemende betrokkenheid van de burgers bij activiteiten in het politiek systeem”¹⁴. Betrokkenheid heeft een actieve en een passieve betekenis.

De moderne mens leert op de eerste plaats om zijn eigen politieke stem te laten horen. Hij leert actief meewerken om het beleid vorm te geven, om keuzes te maken, om de bewindvoerders op de proef te stellen. Deze vorm van participatie is democratisering.

De moderne mens wordt anderzijds willens nillens bij de activiteiten van het politieke systeem betrokken en moet dus wel reageren op of instemmen met diens

(13) E. GELLNER, *a.w.*, blz. 15-16.

(14) F.W. RIGGS, *a.w.*, blz. 170.

beslissingen. Dit is het proces van penetratie door het politiek systeem in het leven van de burgers.

Als men deze twee participatieprocessen naast de sociale en culturele modernisatieprocessen legt, komt men tot een viertal politieke waarden: het individu als politieke maatstaf, het belang van politieke organisaties, de staat als referentiepunt, het ideaal van de natie-staat.

In een moderne westerse maatschappij wordt het individu de dominante politieke maatstaf. De moderne mens is, zegt Hans Daalder, "zowel het doel van politieke actie als de standaard, volgens dewelke die actie beoordeeld wordt"¹⁵. Dit individu claimt rechten als individu en eist dat de staat die zou eerbiedigen. Aanvankelijk waren dat vooral vrijheidsrechten, maar later kwamen daar ook sociale en culturele rechten bij. Natuurlijk blijft ook de gemeenschap betekenis behouden. Maar het moderne denken sinds de Renaissance verschilt essentieel van het middeleeuwse en op vele punten ook van het antieke denken: individu en gemeenschap worden twee zelfstandige concepten, die op abstract niveau van elkaar losstaan.

Zoals de moderne mens in het sociale leven rechtstreeks een positie kiest, zo ook heeft hij een rechtstreekse relatie met het politieke systeem. De moderne mens heeft alsmaar veranderende belangen te verdedigen. Als hij alleen blijft staan, komt hij niet ver. Daarom gaat hij coalities aan met gelijkgezinden in belangengroeperingen, politieke partijen, sociale bewegingen... Samen brengen ze middelen bijeen. Samen zetten ze de beleidsvoerders onder druk om hun belangen te aanvaarden.

De moderne organisaties zijn organisaties met "free-floating political power and power resources"¹⁶, wat wil zeggen dat de macht niet op de eerste plaats vasthangt aan ascriptieve groepen. De leden blijven samen zolang dat voor hun belangen het beste lijkt.

Het derde element is de staat als referentiepunt. De moderne burger richt zijn vragen tot de staat. Want de staat vervangt het rijke netwerk van intermediaire lichamen, die tegelijk economisch én sociaal én cultureel én politiek bemiddelen (feodaliteit, standen). Die oude structuren bleken in het Westen minder geschikt om alsmaar veranderende eisen en verwachtingen, om innovatie, op te vangen. De moderne staat, "a legal and constitutional device through which political control over a defined territory is exercised"¹⁷, lijkt beter geplaatst om de verwachtingen in te lossen. De politieke controle is overwegend op één niveau samengebond; de grenzen zijn ondubbelzinnig. De situatie is meer helder, precies wat de moderne mens nodig heeft. Daarbinnen kan de overheid nationale maatregelen nemen.

(15) H. DAALDER, European political traditions and processes of modernization: groups, the individual and the state. In: S.N. EISENSTADT (ed.), *Patterns of modernity. Volume I: the West*. Londen, 1987, blz. 29.

(16) S.N. EISENSTADT, *Traditions, change, and modernity*. New York, 1973, blz. 74.

(17) R. PADDISON, *The fragmented state. The political geography of power*. Oxford, 1983, blz. 62.

Dit loopt uit op het principe "one state, one culture", het ideaal van de Westerse moderne samenlevingen: de natie-staat. Volgens Gellner handelen de regels die de staat moet beschermen, in essentie over de homogenisering van de cultuur. Een traditionele, zelfs complexe agrarische samenleving was juist gediend met een heterogene cultuur. Maar in een moderne samenleving wordt een deel van die diversiteit genadeloos afgevoerd. "Only some survive and acquire a new literate underpinning, and become more demanding and clearly defined."

Welke overleven er? Hier is de staat een belangrijke speler: de staatsgrenzen definiëren het kader waarbinnen een cultuur opgewaardeerd kan worden tot een gestandaardiseerde vorm of gedegradeerd kan worden. Culturele en politieke begrenzing zouden moeten samenvallen. Dit is het ideaal. Dit is de natie-staat. Samuel Eisenstadts omschrijving van de natie-staat zet de kenmerken van de ideale moderne samenleving op een rijtje:

"... attempts orientated towards the establishment of a social and cultural order characterized by a high degree of congruence between the cultural and the political identities of the territorial population; a high level of symbolic and affective commitment to the centre and a close relationship between these centres and the more primordial dimensions of human existence; and a marked emphasis on common politically-defined collective goals for all members of the national or class community"¹⁸.

Nationalisme is hierbij het streven van een samenleving om een natie-staat te worden of te blijven. Het is een politiek principe, dat legitimeert waarom de staat zo'n machtige politieke actor is en blijft in de moderne Westerse samenlevingen.

C. Politieke democratie onvermijdelijk?

Het politieke regime dat erin geslaagd is om efficiënt en effectief de nieuwe socio-culturele en politieke waarden te belichamen, is in de westerse landen de politieke democratie geworden. Figuur I trekt tentatieve vergelijkingen tussen die moderne waarden – zoals ze in het Westen gegroeid zijn en ervaren worden – en de politieke democratie – zoals die zich in het Westen ontwikkeld heeft.

Het modernisatieproces blijkt volgens deze beschrijving een dubbelzinnig proces te zijn. Het staat enerzijds voor uiterst radicale waarden, maar schrijft anderzijds pragmatisme hoog in zijn vaandel.

Modernisatie is radicaal in de mate dat het individu en gemeenschap los van elkaar denkt. Het worden twee zelfstandige realiteiten. In Figuur I beheerst die spanning tussen individu en gemeenschap de eerste twee rijen.

Modernisatie is ook een pragmatisch proces in de mate dat het diversiteit en compromissen moet tolereren. De twee laatste rijen in Figuur I verwijzen daar naar. Groei is de hoofdpoddracht voor een moderne maatschappij. Een groeiende maatschappij genereert eindeloos diversiteit. Maar die kan slechts goed opgevangen worden in een cultuur die positief staat tegenover onderhandelingen.

(18) S.N. EISENSTADT, Introduction..., a.w., 1987, blz. 7.

FIGUUR I

Moderne waarden en kenmerken van westerse democratieën

Socio-culturele waarden	Politieke waarden	Kenmerken van westerse democratieën
Universal reference	Individu als politieke maatstaf	Vrijheidsrechten (vereniging, pers enz.)
Alle mensen zijn in principe gelijk	Natie-staat als ideaal (directe relatie tussen individu en staat)	Parlement verkozen in vrije verkiezingen met "één persoon, één stem" Vrijheidsrechten
Innovatie (verheerlijking van de groei)	Staat als referentiepunt (beleid en controle op één niveau in een afgebakend territorium)	Nationale instellingen Wisselende regeringsmeerderheden Scheiding der Machten (oppositie of gecontroleerd conflict als bron van innovatie)
Do ut des (onderhandelen om belangen te verwezenlijken)	Politieke organisaties	Meerpartijstelsel Wisselende regeringsmeerderheden Scheiding der machten (onafhankelijkheid van juridische macht)

Uit de bovenstaande beschrijving lijkt het wel alsof politieke democratie een natuurlijk kind is van de modernisatie. Alvast vier nuanceringen.

1. Het is niet zo dat het westerse modernisatieproces compleet breekt met de geschiedenis. De moderniteit hamert op het onderscheid tussen individu en gemeenschap, met als politieke implicaties het individu als maatstaf en anderzijds de natie-staat als overheersend referentiepunt. Maar ook de Antieke Wereld dacht en handelde al sterk in die richting. De moderniteit was vooral een breuk met de Middeleeuwen.
2. Moderniteit moet niet langs die strikte lijnen geïnterpreteerd worden om tot democratie te leiden. Het individualisme is ook in het Westen nooit zo absoluut geweest als de theorie laat vermoeden; de natie-staat is evengoed zelden zo dominerend geweest als idealiter gesteld wordt. Toch zijn er democratieën uit ontstaan, al verschillen die nogal eens van elkaar. Frankrijk bijvoorbeeld bleef heel dicht bij het boven geschetste beeld van de moderne staat, terwijl Zwitserland de spanning tussen individu en natie-staat anders oploste. Het zijn wel allebei stevige democratieën.
3. Het hedendaagse West-Europa lijkt zelfs rijp voor een compromis tussen "moderne" en "traditionele" politieke waarden, tussen het extreme individualisme binnen een extreme natie-staat en het extreme communalisme binnen een gelede samenleving. Zonder dat daarvoor de democratie zou achteruit gaan. Hét voorbeeld: de Europese staatsgrenzen worden teruggenooid tot bescheiden hegjes, terwijl binnen en buiten voorzichtig nieuwe

afschermende aanplantingen worden uitgevoerd¹⁹. Kortom, de democratie heeft dat strikte westerse model van modernisering niet nodig.

4. Dit modernisatieproces leidt niet onvermijdelijk tot democratie. Een westers land zoals Duitsland, dat toch één van de meest gemoderniseerde landen was, heeft pas na 1945 en slechts op drievierde van het grondgebied een soliede democratie ontwikkeld.

Kortom, als men het westerse model van modernisering en democratisering confronteert met enkele feiten uit de westerse geschiedenis zelf, blijkt dat het niet volkomen realiteitsgetrouw is. De interne validiteit van het model is m. a. w. eerder beperkt. Dat komt hoofdzakelijk doordat het twee onderzoeksvragen met elkaar verward. Vooreerst, welke eisen stelt een moderniserende maatschappij aan een politiek systeem (en politiek regime)? En ten tweede, onder welke voorwaarden kan een democratisch regime zich ontwikkelen? Die twee vragen hoeven helemaal niet tot hetzelfde antwoord te leiden. Toch is het dat wat nogal wat modernisatiestudies impliciet veronderstellen.

Bovenop de interne validiteitsproblemen staat zeker ook nog het probleem van de externe validiteit. Is dit westerse model van modernisering en democratisering toepasbaar op de ontwikkeling in de niet-westerse wereld? Zo ja, tot waar kan men de parallel doortrekken?

Samuel Eisenstadt²⁰ maant in elk geval tot enige voorzichtigheid aan. Er is, stelt hij, een belangrijk onderscheid tussen modernisatie in de westerse wereld (met als spin-off democratisering) en modernisatie in de niet-westerse wereld. Het eerste is vooral een intern interactieproces tussen de bestaande beschaving met nieuwe, maar in de eigen beschaving ontstane, uitdagingen. Het tweede is vooral een extern interactieproces tussen de bestaande niet-westerse beschaving met nieuwe, maar niet in de eigen beschaving ontstane, uitdagingen, ja met een vreemde beschaving. Het kopieert elementen uit die succesrijke westerse ervaring, maar neemt allicht niet alles over (selectieve incorporatie) of vervormt de overgenomen elementen. Het resultaat is dat er misschien wel niet één, maar vele types van moderne beschavingen ontstaan. Het is dan maar zeer de vraag of elk modern beschavingstype even hartelijk als de westerse beschavingstypes een democratisch politiek regime zal verwelkomen.

Moet dit westerse model van modernisering en democratie dan maar overbiddelijk de prullenmand in? Helemaal niet, want dit model had en heeft zonder twijfel een zeer grote invloed op de modernisatieproblematiek én de ontwikkeling van een politiek regime in vele niet-westerse moderniserende samenlevingen. Eisenstadt dringt dan ook aan op een gezond evenwicht tussen relativisering en waardering van het westerse model. Hij onderscheidt verschillende factoren die bepalen welke aspecten van de westerse beschaving een maatschappij overneemt en hoe ze die vertaalt. Daarbij beklemtoont hij enerzijds het belang van tradities en geschiedenis. Anderzijds is ook de dynamiek van het internationale systeem, dat in

(19) De nationale grenzen worden minder belangrijk, bv. het Scheveningen-akkoord tussen de Benelux, de BRD en Frankrijk om tegen halfweg 1990 alle douanecontroles af te schaffen. Binnen de nationale grenzen krijgen kleinere gemeenschappen politieke macht, bv. federalisering in België. En tegelijk gaan verschillende landen samen in een supranationaal orgaan, bv. de Europese Gemeenschap.

(20) S.N. EISENSTADT, *Introduction...*, a.w., 1987, blz. 1-11.

essentie kapitalistisch is, toonaangevend voor de vormgeving van de moderniserende maatschappijen. Waar de geschiedenis de doorslag geeft, wijkt de niet-westerse maatschappij af van het westerse model. Als de internationale druk wint, helt ze wat meer naar het westerse model over.

Wat is de band tussen modernisatie en democratie? Wat is de interne en externe validiteit van het westerse model? Het probleem met het westerse model is dat het twee dingen door elkaar haspelt: de eisen van de modernisering en de voorwaarden voor meer politieke democratie. In de volgende onderdelen worden die twee zaken van elkaar gescheiden. Het eerstvolgende deel probeert in de voorwaarden voor politieke democratisering meer klaarheid te brengen. Het tweede deel spitst zich toe op de eisen van de modernisering los van het specifieke politieke regime dat daaruit voortkomt.

III. Democratie in de lift?

Wat kunnen recente modernisatie-analyses aan inzichten aanbrengen op de volgende heel concrete vraag: zal deze wereld in de nabij toekomst meer en meer politieke democratieën mogen begroeten? Of worden het er minder? Startpunt is een recente analyse van Samuel P. Huntington (1984), waarin hij de kansen op verdere democratisering inschat. Zehra F. Arat (1988) presenteert een opmerkelijke kwantitatieve studie, die Huntingtons kwalitatief werkstuk uitstekend aanvult. Daarnaast worden ook de resultaten van Abbas Pourgerami (1988) en heel kort van Kenneth Bollen (1979) besproken. Zij belichten langs kwantitatieve weg bepaalde aspecten uit de discussie.

A. Samuel P. Huntington: "Will more countries become democratic?"

Huntington maakt in 1984 een status questionis op van de wetenschappelijke bevindingen wat betreft de band tussen modernisatie (of ontwikkeling) en politieke democratie, confronteert de theoretische argumenten met de praktijk en maakt tenslotte prognoses voor de kansen op democratisering anno 1984²¹.

1. Definitie van democratie

Politieke democratie heeft volgens Dahl twee dimensies: het laat contestatie toe en het stimuleert participatie. Huntington beschouwt daarom een politiek systeem als democratisch in de mate dat (1) zijn machtigste besluitvormers in periodische verkiezingen worden verkozen waarin de kandidaten vrij om de stem van de kiezer kunnen wedijveren en (2) waarbij nagenoeg alle volwassenen stemrecht hebben. Hij kiest doelbewust voor een institutionele definitie, omdat die empirisch gemakkelijker te hanteren is. Onnodig te zeggen dat zijn operationalisering zeker niet alle aspecten van democratie beslaat.

Zijn artikel is belangrijk omdat het de bevindingen van de naoorlogse kwalitatieve en kwantitatieve studies over de band tussen modernisatie en politieke democratie groepeerd, rudimentair rangschikt en vooral gebruikt in een snel test-

(21) S.P. HUNTINGTON, Will more countries become democratic? In: *Political Science Quarterly*, 1984, 2, blz. 193-218.

lijstje voor wie de kansen op democratisering in een bepaald land wil inschatten. Het artikel mist evenwel het soliede theoretische kader om voor een "model" te kunnen doorgaan.

2. Oorzaken voor het ontstaan van democratische regimes

Huntington onderscheidt in de literatuur twee invalshoeken. De eerste groep analyses richt zich op de precondities in de maatschappij voor democratische ontwikkeling. Ze leggen de oorzaken vooral bij economische, sociale, culturele en psychologische factoren. De tweede categorie kijkt naar de politieke processen waardoor politieke democratie al of niet bevorderd wordt. Het politieke aspect is hier prominent.

Huntington wikt en weegt eerst en vooral uitgebreid vier reeksen precondities met argumenten uit de literatuur en uit de werkelijkheid.

Eerste voorwaarde (economische ontwikkeling): democratie heeft meer kans in landen met een hoger niveau van economische ontwikkeling én met een relatief egalitaire spreiding van inkomen en rijkdom. Dit is de klassieke stelling. Hij steunt in grote mate op het westerse model.

Huntington heeft vooral aandacht voor landen in de "zone of transition (of: choice)" van economische ontwikkeling. Het zijn die landen waarvan de traditionele gezagsstructuren als gevolg van de economische ontwikkeling minder en minder voldoen. Ze hebben nieuwe types van politieke instituties nodig om de vragen van de burgers op te vangen en het beleid uit te voeren. Waar ligt die "zone of choice"? In 1981 reikte die volgens Huntington van Zuid-Korea, eerste land uit de "upper middle income countries" en nummer 77 op de ranglijst, tot Spanje, nummer 96. Bemerkt hoeveel verschillende politieke regimes er bij hen vertegenwoordigd zijn: zeven democratieën (de meesten vrij recent), vier bureaucratisch-autoritaire regimes uit Latijns-Amerika, vier NIC's uit Oost-Azië, twee communistische regimes, vier moeilijk te categoriseren politiek ondemocratische regimes²².

Een maatschappij met een hoge economische ontwikkeling tendert ook naar een meer gelijke inkomensverdeling. Dat zou volgens Huntington gunstig kunnen zijn voor de democratie, omdat in meer egalitaire maatschappijen een brede meerderheid relatief tevreden is met de inkomensverdeling. En dat topt de conflicten af.

Tweede voorwaarde (sociale structuur): sociaal en cultureel pluralisme en een vrije markteconomie bevorderen de democratie.

Pluralisme betekent dat de maatschappij bestaat uit relatief autonome sociale klassen, regionale groepen, beroepscategorieën, of etnische en religieuze groepen. Die groepen hebben de neiging om de macht van de staat aan banden te leggen, dus om de staat te controleren, dus om democratische instituties uit te bouwen die op een efficiënte manier die controle kunnen organiseren. Allicht, oppert Huntington, slaagt de democratie in India er zo goed in om stand te houden, omdat

(22) Huntington baseert zich op gegevens van de Wereldbank, die de economische ontwikkeling per land bijhoudt.

het kastensysteem een zekere vorm van pluralisme is. De Amerikaan Huntington heeft niettemin meer vertrouwen in een pluralisme waarin er plaats is voor een sterke en autonome burgerij.

Huntington argumenteert niet waarom een marktgerichte economie bevorderlijk zou zijn voor democratie. Hij constateert wel dat alle politieke democratieën een marktgeoriënteerde economie hebben, hoewel het omgekeerde niet altijd waar is.

Derde voorwaarde (demonstratie-effect): het geheel van externe invloeden, meerbepaald de mate waarin een maatschappij de invloed ondergaat van democratische staten, kunnen het regime van een bepaald land richting geven. Zo valt het op dat democratie nog altijd bijna uitsluitend een westers fenomeen is. Het lijkt ten andere ondenkbaar dat één van de Westeuropese landen zijn democratisch systeem overboord zou gooien. Landen tenderen zich te conformeren aan hun buren.

Vierde voorwaarde (cultuur): een minder monolitische en meer verdraagzame cultuur kan democratie bevorderen. Eén element daaruit is godsdienst. Huntington rangschikt de hedendaagse godsdiensten van gunstig tot vijandig tegenover democratie: protestantisme, katholicisme, traditioneel hindoeïsme en shintoïsme, confucianisme en boeddhisme, islam. Hij verklaart die houding vanuit het karakter van de godsdienst. De laatste godsdiensten zijn "afsluitende" godsdiensten, d.w.z. geloofssystemen waarin intermediaire en ultieme doelstellingen nauw met elkaar verbonden zijn, waar er geen duidelijk onderscheid bestaat tussen godsdienst en politiek, geestelijke en seculiere orde, waar er weinig plaats is voor diversiteit of participatie omdat elke kleine afwijking onmiddellijk repercussies heeft voor het hele systeem ²³.

Geen van deze precondities is voldoende om het ontstaan van een democratie te verklaren; geen van hen is zelfs een noodzakelijke voorwaarde. Ze moeten aangevuld worden met de politieke procesvariabelen uit de tweede categorie analyses. Huntington onderscheidt drie politieke processen die democratie al of niet kunnen doen ontstaan.

Het meest gekende model is het lineaire model, dat de democratische ontwikkeling in Groot-Brittannië als ideaal stelt. De kenmerken komen uit het westerse model: uitbreiding eerst van burgerlijke rechten, dan van politieke rechten en tenslotte van sociale rechten; stille ontwikkeling naar parlementaire suprematie en "cabinet government"; geleidelijke veralgemening van het stemrecht. Erg relevant voor de huidige wereld is dit model niet.

Het tweede is het cyclische model van alternerende autocratie en democratie. Het past bij sommige pretoriaanse systemen, d.w.z. systemen waarin het niveau van institutionalisatie vrij laag is vergeleken met de mate van participatie ²⁴. Noch democratie noch autocratie zijn effectief geïnstitutionaliseerd. Voor de politieke

(23) De Franse politieke socioloog Bertrand Badie toont op een overtuigende manier aan waarom bepaalde godsdienstculturen compatibel zijn met politieke democratie naar westers model en andere niet. Vooral zijn vergelijkingen tussen islam en christendom en tussen de verschillende protestantse stromingen en katholicisme zijn verhelderend. (B. BADIE, *Culture et politique*. Parijs, 1986, 158 blz.)

(24) Huntington heeft dit zelf theoretisch uitgewerkt in: *Political order in changing societies*. New Haven, 1968.

elite schijnen ze allebei aanvaardbaar. Als de democratie niet meer efficiënt functioneert (bv. als een te radicale partij aan de macht komt), schakelt men over op een autocratisch regime (bv. via een militaire staatsgreep) en omgekeerd. Veel Latijnsamerikaanse en sommige Afrikaanse landen blijken in dit model terecht gekomen te zijn.

Het kan voor dergelijke staten erg moeilijk worden om ooit een stabiele democratie te ontwikkelen. Huntington geeft hen minder kansen dan staten met een lange autoritaire traditie zoals bv. Spanje. Want: "in the one case (landen in het cyclische model), the alternation of democracy and despotism is the political system; in the other the shift from a stable despotism to a stable democracy is a change in political systems" ²⁵.

Het derde model is dialectisch. Het bestaat uit verschillende fasen. In het eerste stadium groeit de middenklasse en daarbij zet ze het bestaande autoritaire regime onder toenemende druk om meer participatie en contestatie toe te laten. Plots breekt het autoritaire regime en maakt het plaats voor een democratie. In de derde fase blijkt dat dit democratisch regime de beleidsproblemen niet aankan, waarop het op zijn beurt valt. Er komt opnieuw een (meestal rechtsgezind) autoritaire regime. De vierde fase toont dan het definitieve failliet van dit autoritaire regime. Het gaat over in een stabielere democratie. Duitsland, Italië, Oostenrijk, Griekenland en Spanje hebben dit model gevolgd.

In de drie processen komt de democratiserende dynamiek slechts op gang als de elites er voordeel in zien om democratische instituties in te voeren. Dat kan op twee manieren gebeuren. De radicaalste weg is "replacement": het autoritaire regime stuikt plots ineen. De leiders van de nieuwe dominante groepen, die voordien niet deelnamen aan het beleid, moeten het dan onderling eens worden over de democratische vormgeving. Portugal maakte in 1975-1976 een "replacement" operatie door. Pas na een harde politieke strijd tussen de facties binnen de nieuwe elite kwam het land naar het democratische kamp over. De stillere weg loopt langs "transformation": de autoritaire elite zet zelf het democratiseringsproces in. Het Spanje van de jaren zeventig is het typevoorbeeld. Dit transformatieproces kan volgens Huntington alleen slagen als de "oude" elite de veranderingen vanuit een sterke positie invoert en niet onder druk van de oppositie. Welk proces het ook is, succes vraagt vaardige leiders en consensus tussen de verschillende elitefacties.

Andere gunstige omstandigheden voor stabiele democratisering zijn dat de overgang geleidelijk gebeurt, dat het regime eerst ruimte vrij maakt voor contestatie en pas later de politieke participatie verruimt, en dat geweld in de overgangperiode vermeden wordt.

Ter besluit: Huntingtons beschouwingen over de band tussen modernisatie en democratie kan men in drie stellingen samenvatten:

1. Heel algemeen: modernisatie bevordert democratie. Als het niveau van modernisatie stijgt (vooral dan economische ontwikkeling), neemt de kans op politieke democratisering toe. De vakliteratuur spreekt van de evolutionistische these.

(25) S.P. HUNTINGTON, *a.w.*, 1984, blz. 210.

2. Eerste nuancering : er zijn evenwel structurele en culturele drempels waarnaar het modernisatieproces zich gedeeltelijk moet plooiën. Die drempels zijn erfenissen van het verleden. Sommige bevorderen de democratisering ; andere werken die tegen.
3. Tweede nuancering : hoe de politieke evolutie uiteindelijk verder zal gaan, wordt beslist in politieke processen. Die processen volgen een eigen logica en de uitkomst ervan kan een gegeven ontwikkelingslijn ombuigen.

3. Voorspellingen anno 1984

Huntington schat de kansen op democratie het hoogst in de bureaucratisch-autoritaire staten van Zuid-Amerika. Positief zijn culturele traditie, niveau van economische ontwikkeling, democratische ervaring, sociaal pluralisme (maar zwakke burgerij, behalve in Brazilië) en een elite die zich aan Europa en Noord-Amerika spiegelt. Op de debetzijde staan de polarisatie en het gebruik van geweld. Huntington ziet de zonnigste democratische toekomst in Brazilië, dat via een "transformation" proces sinds de jaren zeventig geleidelijk en relatief gewelddoos de democratische weg opgaat, en vervolgens Argentinië, dat in 1983 door een "replacement" proces naar de democratie overstapte. Chili en Uruguay hebben de langste democratische traditie en bovendien stralen de positieve Braziliaanse en Argentijnse ervaringen nu op hen af. Maar volgens Huntington leken de autoritaire regimes eind 1984 nog maar weinig van hun legitimiteit en effectiviteit verloren te hebben. "Transformation" noch "replacement" leken daarom waarschijnlijk. Nu weten we dat Huntington gedeeltelijk ongelijk had.

Huntington gunt de Oostaziatische NIC's iets minder kansen op democratisering. Positieve factoren zijn : hun groeiend economisch niveau, hun relatief egalitaire inkomensverdeling, de invloed van democratieën zoals de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Japan. Aan de negatieve kant staan : culturele tradities, sociale structuur, en weinig belangstelling voor democratische normen bij de sleutel elites. "In some measure the East Asian states dramatically pose the issue of whether economics or culture has the greater influence on political development" ²⁶. Vijf jaar na 1984 heeft de democratie er nog maar weinig vooruitgang geboekt, een verzachting van de autocratische zeden in vooral Zuid-Korea niet te na gesproken. Is cultuur belangrijker dan economie ?

Bij de economisch minder ontwikkelde Oostaziatische landen lijken de Filipijnen de beste, maar toch bescheiden kansen op democratisering te bezitten. De democratie-hypothese krijgt steun vanuit volgende factoren : Amerikaanse invloed, ervaring met democratie, sociaal pluralisme (met de invloed van de Katholieke Kerk), overeenstemming onder de oppositieleiders dat de democratie moet hersteld worden. Er zijn ook negatieve factoren : de onzekere houding van het leger tegenover democratie, de radicale gewelddadige opstandelingen en een algemene neiging om geweld als oplossing van conflicten te gebruiken. Het is opmerkelijk dat Huntington in 1984 het dialectische model het meest waarschijnlijke acht voor de Filipijnen. De democratische hervormingen zullen zeker niet van president Marcos komen, zegt hij. De Filipijnen hebben een oppositieleider nodig

(26) *Ibidem*, blz. 216.

die Marcos ten val brengt en een democratisch regime installeert. Volgens Huntington was oppositieleider Benigno Aquino de meest geschikte man om dit proces op gang te brengen. Aangezien Aquino in 1983 werd neergekogeld op de luchthaven van Manila, vreest hij dat dit proces wel eens kon afgebroken zijn. Hij kon anno 1984 niet weten dat Aquino's vrouw, Corazon Aquino, zich zou ontpoppen tot een machtige oppositie-autoriteit en in februari 1986 met steun van het leger (en onder Amerikaanse toejuichingen) Marcos zou weggagen.

In de islamitische landen ziet de toekomst van de democratie er bijna hopeloos uit. De islam-cultuur en het lage niveau van economische ontwikkeling zijn de voornaamste hinderpalen. De rijke olielanden ontberen een marktgerichte economie. (De olie is in staatshanden.) De nieuwsfeiten uit 1989 geven Huntington nog altijd gelijk. Eén opmerkelijke uitzondering evenwel: Pakistan, dat onder leiding van Benazir Bhutto zijn eerste democratische stappen waagt. Pakistan heeft een wankel democratische traditie waarnaar het kan verwijzen, het wordt ook nog beïnvloedt door de vrij pluralistische cultuur van het Indische subcontinent en de democratische oppositie kon rekenen op brede westerse sympathie en Amerikaanse steun. Of past bij Pakistan het cyclische model, m.a.w. slaat de slinger straks terug de autocratische kant op?

Ook Afrika zal niet meteen tot het snelst democratiserende continent uitgroeien. De meeste landen zijn bijzonder arm en zitten bovendien vast in het cyclische model van alternerende democratische en autoritaire regimes. Misschien biedt Zuid-Afrika wel de beste mogelijkheden. Sinds 1984 heeft Zuid-Afrika de apartheid (vooral de "kleine apartheid") gemilderd. Maar de kern van het systeem – het uitsluiten van de zwarte meerderheid uit het directe politieke bestuur van Zuid-Afrika – staat nog stevig overeind.

"The likelihood of democratic development in Eastern Europe is virtually nil". Tsjechoslovakije, Hongarije en Polen kunnen uitstekende condities voor democratisering voorleggen: culturele traditie, economische ontwikkeling en sociale structuur. Maar één factor blokkeert alles en zal volgens Huntington in de nabije toekomst niet wegvallen: de aanwezigheid van de Sovjetunie. Het onwaarschijnlijke is evenwel gebeurd: in maart 1985 nam Gorbachov in de Sovjetunie het roer over, lanceerde perestroïka en glasnost en laat nu de Oosteuropese regimes in principe vrij om hun eigen regime te democratiseren. Was Huntington compleet fout?

Niet helemaal. Want Huntington stelt anderzijds vast dat sinds de tweede wereldoorlog bij elke regimeverandering een autocratisch regime betrokken is. Autocratische regimes kunnen democratisch of communistisch worden; communistische of democratische regimes kunnen autocratisch worden. Maar een directe overgang van communisme naar democratie of omgekeerd leek tot nog toe onmogelijk. Stilaan evenwel wordt ook dat laatste denkbaarder. De reden is de volgende: communistische regimes verliezen hun totalitaire kenmerken en evolueren meer en meer naar autoritaire regimes. Tekenen daarvan zijn de mindere belangstelling voor ideologie, bureaucratisering, de partij als machine voor patronage, een nadrukkelijker rol voor het leger.

Had Huntington deze logica consequent doorgedacht, dan zou hij ongetwijfeld op een minder pessimistische voorspelling voor de democratisering in Oost-Europa uitgekomen zijn. Hij komt niet zover, omdat hij hamert op één negatieve

factor : het gebrek aan een marktgerichte economie. Dat blijft volgens Huntington een zeer grote hinderpaal voor democratie. Met het zicht op de jaren 1990 lijkt evenwel ook dit obstakel weg te slijten.

B. *Macht en onmacht van cijfertaal: modernisatie en democratie in kwantitatief onderzoek*

Huntington heeft zijn hypothesen niet voldoende regied geformuleerd. Hij kon ze dan ook slechts illustratief testen. Anderen hebben wel preciezere testen ontwikkeld.

1. *Zwaardere beurs, niet noodzakelijk zwaardere stem*

Vooreerst wordt Huntingtons algemene stelling dat modernisatie politieke democratie bevordert, onder de loep genomen. Dit is de befaamde "evolutionistische these". Ze past volkomen in de logica van het westerse model. In kwantitatief onderzoek wordt die ingewikkelde evolutionistische these vaak zodanig vereenvoudigd dat er uiteindelijk slechts één dimensie – economie – en daarin een heel klein aantal indicatoren overblijven. De redenering loopt zo :

- De kern van het modernisatieproces is economische modernisatie, m.n. de systematische ontwikkeling van technologie met het oog op hogere productiviteit.
- De spil van de economische modernisatie is de economische groei.
- De representatieve indicator of groep van indicatoren voor economische groei is : ...

Op het eerste zicht lijkt deze trechter-redenering wel een erg misleidende vereenvoudiging. Twee opmerkingen. Niet zozeer de wetenschap, maar wel het beleid en de journalistiek blijken nogal vlug te verwachten dat hogere economische groei de oplossing is voor vele niet-economische problemen. Eén van die problemen is het gebrek aan democratie. Daarom is het zeer relevant om die voor-wetenschappelijke these scrupuleus wetenschappelijk te testen. Ten tweede geven de "goede" analyses ook niet de indruk dat ze zo de invloed van alle modernisatiedimensies op democratie gaan testen.

Zehra F. Arat ²⁷ volgt diezelfde trechter-redenering en bouwt daarrond een zeer kritische test uit. Haar onderzoek heeft een dubbele waarde. Vooreerst rekent ze waarschijnlijk eens en voorgoed af met de economische versie van de "evolutionistische these". Ten tweede werkt ze een uiterst verfijnde maat voor democratie uit ²⁸. Arats gegevens beslaan alle mogelijke landen tussen de jaren 1948 en 1977.

(27) Z.F. ARAT, Democracy and economic development. Modernization theory revisited. In: *Comparative Politics*, 1988, nr. 1, blz. 21-36.

(28) Ze stelt die samen uit drie componenten van publieke controle : aanwezigheid van politieke participatie, competitiviteit en burgerrechten. Elke component bestaat op zijn beurt uit verschillende deelcomponenten. Het is een geloofwaardige indicator, omdat hij institutionele en niet-institutionele aspecten van democratie combineert. Haar indicator voor socio-economische ontwikkeling is veel minder uitgewerkt : ze houdt het eenvoudig bij energieconsumptie per hoofd. In het artikel verantwoordt ze die keuze.

Ze test de these zowel cross-sectioneel als longitudinaal. Arat formuleert de test voor de evolutionistische these als volgt :

1. Cross-sectionele vraagstelling

- 1.1. Is er een systematische relatie tussen het niveau van economische ontwikkeling en democratie? Het universum bestaat uit alle landen met hun grote onderlinge verschillen in economische ontwikkeling en in graad van democratie.
- 1.2. Zo ja, welke vorm neemt die relatie aan: lineair of curvilineair (logaritmisch, polynomisch)?
- 1.3. Geldt die relatie voor verschillende punten in de tijd?

2. Longitudinale vraagstelling

- 2.1. Is er een systematische relatie tussen het niveau van economische ontwikkeling en democratie? Het universum bestaat telkens uit verschillende tijdstippen uit de geschiedenis van één land.
- 2.2. Zo ja, welke vorm neemt die relatie aan?

Als de evolutionistische these juist is, dan zou Arat op drie vragen tegelijk een positief antwoord moeten krijgen. Vooreerst zou ze een systematische relatie tussen economische groei en democratie moeten vinden op een gegeven tijdstip, bv. 1977. Diezelfde relatie zou zich ook moeten tonen op verschillende tijdstippen, m.n. voor elk jaar tussen 1948 en 1977, de periode waarvoor Arat gegevens verzameld heeft. (Cross-sectioneel). Bovendien zou diezelfde relatie voor elk land over de tijd moeten gelden. (Longitudinaal). Als éénmaal blijkt dat er een systematische relatie bestaat, kan men nog discussiëren over de precieze vorm: lineair of curvilineair.

De cross-sectionele analyse (vraag 1 en 2) bevestigt de stelling ($r^2 = .26$ en significant op niveau .05). Het verband is positief log-lineair. In woorden: op elk gegeven tijdstip tussen 1948 en 1977 blijkt dat de meest democratische regimes telkens ook de economisch hoogst ontwikkelde landen zijn; alleen bij de categorie van de rijkste landen blijkt er geen duidelijk verband meer te bestaan tussen mate van economische ontwikkeling en democratisch gehalte.

Maar de longitudinale analyse geeft geen steun aan de these. Arat kan onder de 124 landen liefst zeven patronen onderscheiden:

FIGUUR II

Relatie tussen economische ontwikkeling en mate van democratie.

geen relatie tussen economische ontwikkeling	
en democratisch niveau	52 landen
positief lineair verband	8 landen
negatief lineair verband	10 landen
positief log-lineair verband	3 landen
negatief log-lineair verband	11 landen
positief-negatief polynomisch verband	19 landen
negatief-positief polynomisch verband	21 landen

Op het eerste zicht hoeven deze resultaten nog geen ramp te zijn voor de evolutionistische hypothese. Het zou namelijk kunnen dat elk van de zeven patronen een coherente landengroep voorstelt, bv. het positieve lineaire verband voor de armste landen of de groep zonder relatie voor de rijksten. Dat blijkt evenwel niet het geval. Arme landen, iets minder hopeloze ontwikkelingslanden, NIC's, Latijnsamerikaanse landen, communistische geïndustrialiseerde landen en westerse geïndustrialiseerde landen zijn kris kras in één van de zeven categorieën neergeplant. De categorie van landen zonder relatie bijvoorbeeld herbergt staten zoals: Afghanistan, Albanië, Algerije, Argentinië, Barbados, België, Benin, ..., de Bondsrepubliek, de Duitse Democratische Republiek, ..., Zweden, Zwitserland, ..., Zaire, Zambia en Zimbabwe.

Kortom, het positief lineair verband tussen economische ontwikkeling en mate van democratie wordt hoegenaamd niet bevestigd; evenmin vindt de auteur een ander verband dat voor alle landen of voor een homogene landengroep (bv. de NIC's) zou opgaan. De evolutionistische hypothese "zwaardere beurs, zwaardere stem" gaat niet op.

Kenneth Bollen ²⁹ buigt zich in een artikel van 1979 over een ander aspect van deze algemene problematiek, m.n. de invloed van het tijdstip waarop een land zijn economische ontwikkeling inzette en de mate van democratie. In de literatuur zijn er daarrond twee strekkingen.

Sommigen stellen dat de condities voor democratische ontwikkeling er heden ten dage veel slechter uitzien dan voor de vroeg-ontwikkelde staten, o.m. omdat hedendaagse staten zich geen geleidelijke ontwikkeling meer kunnen veroorloven. Anderen beweren dan weer dat de democratische idealen tegenwoordig wereldwijd zo hoog worden geacht, dat landen in volle ontwikkeling onder sterke druk staan om ook democratische instituties uit te werken.

Bollen kan geen van de twee stellingen onderschrijven ³⁰. Hij moet besluiten dat er geen significante relatie bestaat tussen het tijdstip van ontwikkeling en de mate van democratie.

(29) K. BOLLEN, Political democracy and the timing of development. In: *American Sociological Review*, 1979, nr. 3, blz. 572-587.

(30) Bollen verantwoordt uitgebreid de keuze van het tijdstip van de "take-off". Hij baseert zijn tijdsvariabele op Black, Rostow en Collier (zie blz. 577). De indicator voor democratie werd door Bollen, overigens één van de autoriteiten op dat vlak, zeer goed uitgebalanceerd tussen institutionele en niet-institutionele aspecten van democratie (zie blz. 580).

2. Erfenissen uit een ver verleden wegen door

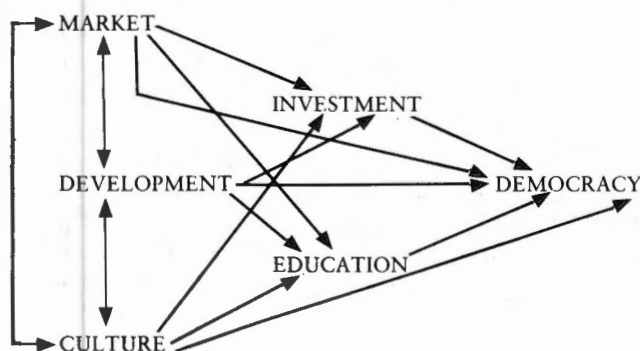
Huntingtons artikel wordt vooral interessant voorbij de eenvoudige algemene hypothese. Kan zijn testlijstje een rigiede test overleven?

Abbas Pourgerami³¹ heeft een kwantitatieve test ontwikkeld die slechts ten dele bevredigt. Hij bevraagt met eerder ruwe operationaliseringen de algemene stelling en de eerste nuancering uit Huntingtons analyse. De onderzoeker operationaliseert dus de vier precondities die bij Huntington samen ontwikkeling uitmaken, en berekent hun effect op democratie via een multiële regressie analyse. Pourgerami gebruikt gegevens van 92 landen. De data komen hoofdzakelijk uit de periode 1980-1985.

De stellingen worden bijeengebracht in de "development-democracy-growth" hypothese. Alleen het eerste deel van de hypothese, "development-democracy", komt hier ter sprake. Figuur III stelt de "development-democracy" hypothese voor.

FIGUUR III

"Development-democracy" hypothese (Pourgerami)

De variabelen:

MARKET	mate van vrije markteconomie (3 waarden)
CULTURE	tolerant tegenover diversiteit of niet (2 waarden)
DEVELOPMENT	PQLI-index (Physical Quality of Life Index)
INVESTMENT	private investeringen als percentage van het BNP
EDUCATION	onderwijsuitgaven als percentage van de totale overheidsuitgaven
DEMOCRACY	PRI-index (Political Repression Index) (5 waarden)

Vreemd genoeg blijft Pourgerami bij de term "development". Nochtans zijn slechts twee van de vijf verklarende variabelen zuivere indicatoren van een zekere ontwikkeling of modernisering, m.n. DEVELOPMENT voor de sociaal-economische ontwikkeling en EDUCATION voor de culturele ontwikkeling. Een derde variabele, INVESTMENT, hangt losvast samen met de mate van economische

(31) A. POURGERAMI, The political economy of development: a cross-national causality test of development-democracy-growth hypothesis. In: *Public Choice*, 1988, nr. 2, blz. 123-141.

modernisering. Maar het is toch eerder, zoals MARKET en CULTURE, een indicator voor structurele verschillen tussen maatschappijen. En die zijn niet noodzakelijk een gevolg van de modernisatie, maar van de geschiedenis of van politieke beslissingen.

Al slaagt Pourgerami er niet in om de "development"-hypothese zuiver te testen, zijn onderzoek kan wel dienen als een controle op Huntingtons kwalitatieve instellingen.

De drie exogene (MARKET, DEVELOPMENT, CULTURE) en de twee endogene (INVESTMENT, EDUCATION) variabelen verklaren samen 39,11% van de verandering in de afhankelijke variabele DEMOCRACY ($r^2 = .3911$). Dat resultaat is redelijk. Alle vijf verklarende variabelen hebben een positief effect. Huntingtons hypothese van "hoe positiever de score op de precondities, des te meer kansen op democratie" wordt dus bevestigd.

De MARKET-variabele blijkt samen met de CULTURE-variabele het belangrijkste. Vertaald in woorden: twee factoren lijken uitzonderlijk belangrijk voor de ontwikkeling van democratie. De eerste is de ontwikkeling van een vrije markteconomie, d.i. een economie waarin de overheid slechts beperkt tussenkomt in het marktmechanisme. De tweede is een culturele traditie die diversiteit en conflict tolereert en het sluiten van compromissen stimuleert. Pourgerami's bevindingen blijken dus Huntingtons eerste nuancering te bevestigen. Er zijn structurele en culturele drempels die belangrijker zijn dan het modernisatieproces. Sommige bevorderen de democratisering; andere werken die tegen.

Maar het artikel van Pourgerami illustreert tegelijk de beperkingen van een kwantitatief onderzoek. Ten eerste hangt veel af van de operationalisering van de variabelen. Bij Pourgerami kan men daar wel grote vraagtekens achter plaatsen. Hij zegt bijvoorbeeld niet hoe hij de waarden van zijn MARKET-variabele toekent. De operationalisering van de CULTURE-variabele (tolerantie tegenover diversiteit) is zeer rudimentair: slechts twee waarden. Zijn DEMOCRACY-variabele is voor nog meer kritiek vatbaar. Hij baseert zich uitsluitend op de mate van politieke repressie; de voor een democratisch regime uiterst belangrijke elementen van institutionalisatie (politieke partijen, scheiding der machten, vrije en regelmatige verkiezingen enz.) worden niet in rekening gebracht. Politieke democratie bij Pourgerami betekent niet hetzelfde als politieke democratie bij Huntington, Arat of Bollen. Kan de test dan nog wel geldig zijn?

Ten tweede, zelfs al zou Pourgerami zijn variabelen geldig geoperationaliseerd hebben, dan nog stelt zich een fundamenteel probleem: multiple regressie kan, ondanks de zorgvuldige techniek, niet de causaliteit vastleggen. M.a.w. men kan nu niet besluiten dat democratie veroorzaakt wordt door een markteconomie en een tolerante cultuur, en in mindere mate door een hogere economische ontwikkeling (tegensproken door Arat), meer private investeringen en meer uitgaven voor onderwijs. Het enige wat men weet is dat democratie dikwijls samengaat met die factoren. Causaliteit wordt er alleen ingelegd met behulp van kwalitatieve interpretaties zoals die van Huntington. De verdienste van de kwantitatieve testen kan dan ook hoogstens de volgende zijn: zij tonen aan dat Huntingtons verklaring tot op zeer grote hoogte plausibel is, m.a.w. niet botst met de feiten. Ze kunnen niet aantonen dat Huntingtons model het enig juiste is.

IV. Moderniseren is moeilijk

Dit artikel wil nagaan of de wereld enige kans heeft democratischer te worden, naarmate de landen ook moderner worden. M.a.w. wat is de band tussen modernisatie en democratie? In de wetenschappelijke discussie wordt gemakkelijk een te onzorgvuldig onderscheid gemaakt tussen enerzijds de voorwaarden voor politieke democratisering en anderzijds de eisen die het modernisatieproces stelt aan het politieke systeem. Het vorige onderdeel heeft de literatuur grondig uitgespit op zoek naar de voorwaarden voor democratisering. Daarom komt nu het tweede aspect aan bod.

Welke eisen stelt het modernisatieproces aan het politieke systeem? Zijn die eisen zodanig dat zij het politieke regime noodzakelijk in de richting van grotere democratie dwingen? Dergelijke vragen roepen om een algemene theorie van politieke ontwikkeling. Het meest ambitieuze project voor een algemene theorie van de politieke ontwikkeling komt van de groep rond de Amerikanen Almond en Pye³². Tussen 1963 en 1971 ontwikkelden zij het "politieke crisissen model". (Figuur IV). Ze vertrekken vanuit de universele functies van een politiek systeem. Die zijn in drie grote groepen te rangschikken: legitimeringsfuncties, procesfuncties en prestatiefuncties.

Vervolgens beschrijven ze de specifieke processen die verband houden met de modernisering van een politiek systeem. Een modern politiek systeem moet namelijk reageren op een onophoudelijk veranderende omgeving. Het ontwikkelt, en dat doet het op drie dimensies.

- Het differentieert: het ontwikkelt meer en meer gespecialiseerde functies, meer en meer aparte instituties. Die moeten allemaal optimaal op elkaar afgestemd worden.
- Het vervult zijn functies in een geest van toenemende uniformiteit en gelijkheid.
- Om aan de groeiende vragen te kunnen voldoen drijft het zijn capaciteit steeds maar op. Maar daarbij moet het soepel, innovatief en alert blijven.

Een moderniserend systeem lijkt wel een uitdijende kubus (toenemende capaciteit), die intern meer en meer fractionaliseert (differentiatie), ware het niet dat dit conglomeraat omspannen wordt door een netwerk van fijne draden die precies en gelijkmatig het diverse materiaal bijeenhouden en op de juiste plaats in de kubus dwingen (uniformiteit en gelijkheid). Het evenwicht in zo'n moderniserend systeem is dus heel broos.

Stel dat het moderniserende systeem de vele gevaarlijke klippen omzeilt en de moderniteit bereikt, wat mag men dan verwachten? Almond en Pye kennen hun ideaaltype "modern politiek systeem" vijf kenmerken toe.

- Er bestaat een politieke identiteit, d.b. dat alle burgers zich actief identificeren met het politiek systeem.

(32) O.m. L. PYE, *Political systems and political development*. In: S. ROKKAN (ed.), *Comparative research across cultures and nations*. Parijs, 1968; L. BINDER (ed.), *Crisis and sequences in political development*. Princeton, 1971.

- De legitimiteit is verregaand op prestatie (achievement) gebaseerd.
- Het systeem beschikt over toenemende bekwaamheid om nationale hulpbronnen te mobiliseren en te verdelen.
- Alle burgers kunnen maximaal politiek participeren.
- De verschillende maatschappelijke sectoren worden toenemend geïntegreerd.

FIGUUR IV

Politieke functies en politieke crisissen (Almond, Pye, Verba)

Universele functies van het politieke systeem	Crisissen van de politieke modernisering
Legitimeringsfuncties	
politieke socialisering	
legitimering van het systeem	Identiteit
machtsverdeling	Legitimiteit
ontwikkelen van loyaliteit	
Procesfuncties	
politieke recrutering	
belangenarticulatie	Politieke Participatie
belangenaggregatie	
politieke communicatie	
Prestatiefuncties	
mobilisering van hulpbronnen	
verdeling van hulpbronnen	Penetratie
ordehandhaving	Verdeling
regeling van externe betrekkingen	

Er zijn talrijke concretisering te bedenken. Eén daarvan kan democratie zijn. Maar het kan theoretisch ook anders. Almond en Pye rekenen dus definitief af met de onvermijdelijke oplossing: het westerse model.

Welke vorm wordt het dan? Gegeven de universele functies en gegeven de eendeloze stroom veranderingen moeten er contradicties ontstaan binnen het politieke systeem. Die contradicties monden dan uit in politieke crisissen. Politieke crisissen zijn heel belangrijk; ze zijn niet alleen tekenen van een probleem, ze scheppen tegelijk een oplossing. Soms gebeurt dat langs gewelddadige confrontaties, soms langs institutionele veranderingen.

Er zijn vijf types politieke crisissen. Die kan men verbinden met de politieke functies van een politiek systeem. Figuur IV maakt die connectie. De vijf crisissen verwijzen ook duidelijk naar de vijf kenmerken van het ideaaltypische politieke systeem. De crisissen dwingen een oplossing af³³.

- Identiteitscrisissen ontstaan als burgers verondersteld worden zich op de eerste plaats met de nationale staat te identificeren, maar eigenlijk hun gemeente, hun streek, hun kerkgemeenschap méér als hun thuis aanvoelen. Voor-

(33) S. VERBA, Sequences and development. In: L. BINDER (ed.), *Crisis and sequences in political development*. Princeton, 1971, blz. 299.

beeld : sterk particularisme in het 19de eeuwse België. Antwoord : ruime gemeentelijke autonomie. Voorbeeld : autonomisme, separatisme. Antwoord : federale staatsstructuur, secessie.

- Legitimiteitscrisissen stellen rechtstreeks de gezagsstructuur en de basisprincipes van de politieke gemeenschap in vraag. De Franse Revolutie kan men als een extreme legitimiteitscrisis interpreteren : het Ancien Régime legitimeerde zijn orde vanuit het principe dat de koning de macht van God had gekregen, terwijl de revolutionairen daar tegenover stelden dat alle macht uit het volk kwam.
- Participatiecrisissen stellen in vraag wie het recht heeft om deel te nemen aan de politiek en hoe dat recht moet geïnstitutionaliseerd worden. Voorbeeld : de strijd om het stemrecht voor arbeiders. Antwoord : in België eerst het meervoudig algemeen stemrecht, later het enkelvoudig algemeen stemrecht.
- Penetratiecrisissen treden op als de overheid er niet in slaagt om in het hele grondgebied haar gezag te doen aanvaarden en de hulpbronnen te mobiliseren, als ze de orde niet kan handhaven, als ze naar buiten niet kan optreden als de zegspersoon voor de hele gemeenschap, als ze zichzelf organisatorisch niet efficiënt of effectief kan organiseren. Voorbeeld : belastingontduiking. Antwoord : belastinginspecties.
- (Her)verdelingscrisissen duiden er tenslotte op dat de staat waarden en materiële goederen niet op een bevredigende manier verdeelt over de burgers. Voorbeeld : de diepe crisis van de jaren dertig. Antwoord : de welvaartsstaat.

Het politieke crisissenmodel bewijst langs logisch-deductieve weg dat het westerse model van modernisering en democratisering niet het onvermijdelijke eindpunt van elke moderne maatschappij zal zijn. Hoe men het ook draait of keert, het moderniseringsproces is niet specifiek genoeg om – ongeacht het verleden – overal de voorwaarden voor democratisering in de westerse betekenis in te planten. Maar het is wél zo dat moderniserende maatschappijen, gedwongen door de eisen van de modernisering, op een abstract niveau gelijkaardige karakteristieken ontwikkelen : het “ideale moderne politieke systeem”. Eén van die vijf karakteristieken is van bijzonder belang in deze discussie over de band tussen modernisatie en democratie. Dat is de noodzakelijke ontwikkeling van meer participatorische structuren en procedures. Eén manier om dat te concretiseren, is de westerse politieke democratie. En hier raken, in de theorie dan, modernisering en democratisering elkaar.

Besluit

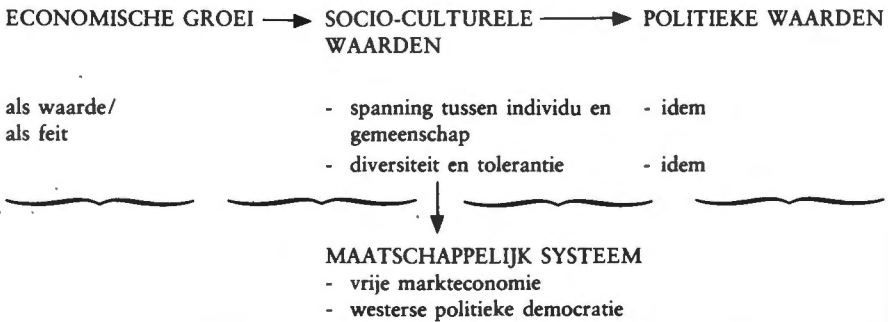
Stijgt met de economische ontwikkeling van een land ook de kans op democratie? Het antwoord van modernisatiemodellen op deze vraag is genuanceerd.

Het klassieke model van modernisatie is het westerse model. Het stelt dat in een maatschappij met economische groei welbepaalde socio-culturele waarden gaan domineren. Daaruit komt het modernisatieproces enerzijds tevoorschijn als een radicaal proces in de mate dat het individu en gemeenschap los van elkaar denkt. Maar het is tegelijk een pragmatisch gebeuren voor zover dat een moderne maatschappij diversiteit en compromissen moet tolereren. Volgens het westerse

model worden deze socio-culturele waarden in welbepaalde politieke waarden vertaald. En dan komt het kernstuk van de argumentatie: deze waarden monden uit in een welbepaald maatschappelijk systeem. Dat is de westerse politieke democratie (scheiding der machten, liberale vrijheden, vrij verkozen parlement, meerpartijensysteem, wisselende regeringsmeerderheden) in een hoofdzakelijk vrije markteconomie.

FIGUUR V

Het westerse model van modernisering

Maar moderniserende maatschappijen ontpoppen zich niet tot dit ideale model. Het westerse model is blijkbaar te deterministisch voor niet-westerse landen. Het probleem met het westerse model, zo werd gesteld, is dat het geen duidelijk onderscheid maakt tussen de voorwaarden voor politieke democratisering en de eisen van modernisering.

Wat het eerste betreft, tonen recente empirische studies aan dat er geen direct positief verband is tussen economische ontwikkeling (groei) en politieke democratisering. Er zijn tal van culturele en structurele drempels voor democratisering die de uniformiserende modernisatie bemoeilijken: een culturele traditie die intolerant is tegenover diversiteit en compromissen afremt, de afwezigheid van een vrije markteconomie, externe invloeden en een politiek verleden van wisselende regimes. Vallen deze drempels weg, dan worden de kansen op een westerse politieke democratie veel groter. En dat had ook het westerse model vooropgesteld. Het westerse model gaat evenwel in de fout als het stelt dat het modernisatieproces die drempels a.h.w. automatisch neerhaalt. Want dat kan het niet.

De reden daarvoor wordt duidelijk als men zich op de andere kant van het probleem toespitst: de eisen die het modernisatieproces stelt aan het politieke regime. Hier blijkt het westerse model niet het onvermijdelijke eindpunt te zijn. Het is wel zo dat moderne maatschappijen op abstract niveau gelijkaardige karakteristieken ontwikkelen. Eén daarvan is de noodzakelijke ontwikkeling van meer participatorische structuren. Eén mogelijke concretisering is het westerse model van politieke democratie. Theoretisch zijn er ook andere politieke regimes denkbaar.

Toch is het zo dat de Sovjetunie, Hongarije en Polen willens nillens kenmerken uit het westerse model van modernisering overnemen, terwijl ze hun economieën op een meer competitieve leest proberen te schoeien. Volgens deze lezing van em-

pirische en theoretische studies komt dit niet omdat de enige efficiënte uitkomst van een moderne maatschappij de combinatie van vrije markteconomie en politieke democratie zou zijn. Het is wel waarschijnlijk dat landen met problemen die optie minstens zullen overwegen. Want het westerse model is hoe dan ook het meest succesvolle model van modernisering. Men kan zich alleen bezorgd afvragen of de culturele en structurele drempels in die landen niet hardnekkiger zullen zijn dan het verlangen naar meer democratie.

Summary: Impact of modernization on democratization

The classical "western" model of modernization assumes that economic development in the end will lead to a more uniform world of political democracies in free market economies. However, this western model turns out to be too deterministic for non-western countries.

A selective review of the theoretical and empirical literature on the question learns that the western model runs into problems because it does not make a clear distinction between preconditions for political democratization and demands posed by modernization. Empirical studies show, contrary to the western model logic, that there is no direct positive relationship between economic growth and political democratization. Cultural and structural thresholds may inhibit democratization: an intolerant culture, absence of a free market economy, external influences, a history of constantly wavering political regimes. As concerns the demands posed by modernization, modern political regimes tend to develop common characteristics, one of them being the design of more participatory structures and procedures. But there is no theoretical evidence whatsoever of the western model being the final destination for all modernizing societies.